

H.J. Plug

Het gaat in het bestek van dit artikel natuurlijk niet om de vraag of de door het hof gegeven definitie adequaat is en of de naar voren gebrachte argumentatie deugdelijk is. Wat het bovenstaande vooral moet illustreren is dat voor een kritische beoordeling van dit type discussies en betogen een rationele reconstructie in termen van een theorie over definities noodzakelijk is.

6. Besluit

Ik ga er voorlopig vanuit dat de discussie die ik hier heb weergegeven, representatief is voor die gevallen waarin rechters een uitspraak moeten doen over de betekenis van niet-juridische woorden en woordgroepen bij de uitleg van schriftelijke overeenkomsten.

Geconcludeerd kan worden dat in deze context rechters ander type definities geven dan partijen. Rechters brengen stipulatief-lexicale definities naar voren, terwijl partijen zich bedienen van lexicale definities.

Verder kan worden vastgesteld dat rechters bij de verantwoording van de aanvaardbaarheid van de door hen gegeven definities geen aandacht besteden aan argumenten die betrekking hebben op de vraag of de gegeven definitie van een woord of een woordgroep de betekenis duidelijk of duidelijker maakt en ook niet aan de vraag of de beschrijving van de betekenis overeenstemt met de feiten, maar louter ingaan op de vraag of de door hen gegeven definities functioneel zijn. Verder onderzoek moet uitwijzen in hoeverre dit beeld klopt en - zo ja - in hoeverre het is terug te voeren op het specifieke karakter van dit type juridische discussies.

Noten

1. Zie Hoge Raad 10 augustus 1988, NJ 1989, 238.
2. Zie Van Haafden (1996) voor een behandeling van de vraag welke typen definities in het algemeen voorkomen in de context van wetgeving en rechterlijke uitspraken.
3. Zie over uitgangspunten en benaderingswijze van de pragma-dialectische argumentatietheorie onder andere F.H. van Eemeren & R. Grootendorst (1992).
4. Zie onder andere de conclusie van het Openbaar Ministerie voor Hoge Raad 6 februari 1987, NJ 1987, 438, onder 3.2 met verdere verwijzingen.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R., (1992). *Argumentation, Communication and Fallacies. A Pragmatic-Dialectical Perspective*. Hillsdale: LEA Publishers.
- Haafden, T. van, (1996). Typen definities in de taal van het recht. *Taalbeheersing*, 18, 255-269.
- Viskijl, E., (1994a). *Definiëren. Een bijdrage tot de theorievorming over het opstellen van definities*. Amsterdam: IFOTT.
- Viskijl, E., (1994b). Definitions in argumentative texts. In F.H. van Eemeren & R. Grootendorst (eds.), *Studies in Pragmatic-Dialectics* (79-86). Amsterdam: Sic Sat.
- Viskijl, E., (1995). Defending definitions, A pragma-dialectical approach. In F.H. van Eemeren et al. (eds.), *Perspectives and Approaches, volume 1* (428-438). Amsterdam: ISCA.

Samenvatting

In deze bijdrage wordt een analytisch overzicht gegeven van taalhandelingen in een vonnis die van belang kunnen zijn voor de oplossing van een juridisch geschil. Het overzicht is opgesteld aan de hand van het pragma-dialectische discussiemodel en dient als uitgangspunt voor de beoordeling van de aanvaardbaarheid van een rechterlijke beslissing. Bij de beoordeling van een rechterlijke beslissing kunnen in principe alle taalhandelingen uit het overzicht worden bekriseerd. Onderzocht wordt in hoeverre de Hoge Raad kritiek op deze taalhandelingen bij de beoordeling van een rechterlijke beslissing betreft.

1. Inleiding

Het pragma-dialectische ideaalmodel voor een kritische discussie van Van Eemeren & Grootendorst (1982) geeft een overzicht van de taalhandelingen die in een discussie bijdragen aan het oplossen van een verschil van mening. Het ideaalmodel heeft in de eerste plaats een heuristische functie bij de reconstructie van een discussie. Met behulp van het model kan worden vastgesteld welke taaluitingen in een discussie relevant zijn voor het oplossen van het geschil, hoe bepaalde taaluitingen verband houden met elkaar en welke relevante taaluitingen eventueel ontbreken. In de tweede plaats heeft het model een kritische functie bij de beoordeling van de discussie. Nadat een verantwoord analyse is gegeven van de discussiebijdragen, kan de kwaliteit van de argumentatie worden geëvalueerd en kan worden beoordeeld of de bijdragen van de discussianten aanvaardbaar zijn.

Juridische discussies kunnen opgevat worden als een specifiek soort kritische discussies. Feteris (1989) laat zien hoe het pragma-dialectische ideaalmodel gebruikt kan worden voor de analyse en de beoordeling van dit type discussies. Zij richt zich in haar onderzoek op de gehele (discussie)procedure die aan een beslissing voorafgaat en niet zozeer op de analyse van de afzonderlijke discussiebijdragen binnen die procedure, zoals een conclusie van eis of een vonnis. Voor de analyse van de afzonderlijke discussiebijdragen kan eveneens gebruik worden gemaakt van het ideaalmodel. Ik zal dit laten zien door een pragma-dialectisch overzicht van taalhandelingen in een vonnis te geven. Aan de hand van dit analytische overzicht wordt duidelijk welke taalhandelingen in een vonnis relevant kunnen zijn voor de oplossing van een geschil en hoe die taalhandelingen aansluiten bij andere discussiebijdragen aan de procedure.

Om de taalhandelingen in een vonnis in verband te kunnen brengen met andere bijdragen aan de (discussie)procedure, geef ik eerst een samenvatting van een pragma-dialectisch overzicht van een civiele procedure. Vervolgens zal ik aangeven welke taalhandelingen deel uitmaken van een analytisch overzicht van een vonnis. Tot slot zal ik nagaan of taalhandelingen uit het analytisch overzicht in de rechtspraktijk betrokken worden bij de beoordeling van rechterlijke beslissingen. Aan de hand van jurisprudentie zal ik onderzoeken wat de kritiek op deze taalhandelingen kan inhouden en hoe die kritiek door de Hoge Raad wordt beoordeeld.

2. Een pragma-dialectische analyse van een civiele procedure

In *Discussieregels in het recht* (1989) laat Feteris zien hoe de bijdragen van de partijen en de rechter geanalyseerd kunnen worden als taalhandelingen in de vier discussiefasen van een kritische discussie. In de *confrontatiefase* wordt duidelijk welk standpunt aanleiding geeft tot een verschil van mening. In de *openingsfase* wordt duidelijk wat de rolverdeling in de discussie zal zijn, welke discussieregels in acht worden genomen en wat de gemeenschappelijke uitgangspunten zijn. In de *argumentatiefase* wordt argumentatie naar voren gebracht en wordt op argumentatie gereageerd. En tot slot wordt in de *afsluitingsfase* de uitkomst van de discussie vastgesteld. Per fase wordt aangegeven tot wiens gebondenheden de taalhandelingen behoren.

De procedure die doorlopen moet worden voordat de rechter een vonnis wijst, is vastgelegd in het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering en in de Wet op de rechterlijke organisatie. Een civiele procedure in termen van het discussiemodel kan als volgt worden samengevat.

I Confrontatiefase

1. De uitspraken waarmee de eiser zijn vordering (v) kenbaar maakt, worden gereconstrueerd als een beweeder waarmee een *positief hoofstandpunt (+v)* wordt ingenomen.
[Dagvaarding / Conclusie van eis]
2. De uitspraken waarmee de gedaagde de vordering (v) betwist, worden gereconstrueerd als een illocutionaire negatie van een binder waarmee hij de aanvaardbaarheid van de vordering betwijfelt en een *neutraal hoofstandpunt* inneemt (?/+v).
[Conclusie van antwoord]
3. Hoewel de rechter tijdens het proces het standpunt van de eiser niet expliciet in twijfel trekt, vervult hij dialectisch gezien de rol van iemand die het standpunt in twijfel moet trekken. Zijn impliciete standpunt wordt gereconstrueerd als een *neutraal hoofstandpunt* (?/+v).

II Openingsfase (implicit)

4. De binding aan de regels van het procesrecht die in een burgerlijk proces stilzwijgend tot stand komt, wordt gereconstrueerd als een binder waarmee een binding aan de discussieregels tot uitdrukking wordt gebracht.

III Argumentatiefase

1e deel

5. De uitspraken waarmee de eiser zijn positieve standpunt ten opzichte van de vordering verdedigt, worden gereconstrueerd als beweiders waarmee de complexe taalhandeling *argumentatie* wordt uitgevoerd.
[Conclusie van eis / Conclusie van repliek]
6. De uitspraken waarmee de gedaagde de door de eiser beweerde rechtsgrond en feiten betwist, worden gereconstrueerd als een illocutionaire negatie van een binder waarmee hij de uitspraken van de eiser in twijfel trekt.
[Conclusie van antwoord / Conclusie van dupliek]

2e deel

7. De beslissingen die de rechter bij de beraadslaging over de feiten en de rechtsregels neemt, zijn gereconstrueerd als uitspraken waarmee de rechter vaststelt of de argumentatie van de eiser

aanvaardbaar is.

IV Afsluitingsfase

8. De uitspraak waarmee de rechter in zijn eindbeslissing (het dictum) de vordering toe- of afwijst, wordt gereconstrueerd als een beweeder waarmee de rechter een *positief of negatief hoofstandpunt* inneemt. De uitspraken waarmee hij zijn beslissing verdedigt, worden gereconstrueerd als beweiders waarmee een complexe taalhandeling *argumentatie* wordt uitgevoerd.
[Motivering / Dictum]

Als een partij het niet eens is met de beslissing van de rechter in eerste aanleg, kan de discussie heropend worden. De zaak kan dan in principe worden voorgelegd aan de rechter in hoger beroep en aan de Hoge Raad.¹

Feteris stelt vast dat een juridisch proces op bepaalde punten verschilt van een kritische discussie. In een kritische discussie zijn er in principe twee partijen die een verschil van mening proberen op te lossen, terwijl in een juridisch proces ook de rechter aan de discussie deelneemt. Een ander belangrijk verschil is, dat de partijen in een proces maar een beperkt aantal beurtten hebben om argumenten naar voren te brengen en aan te vallen. Bovendien gelden in een proces regels voor de inhoudelijke aspecten van de verdediging van standpunten. Rekening houdend met deze verschillen, kan het pragma-dialectische ideaalmodel van het juridische proces zowel een heuristische als een kritische functie vervullen bij de analyse en de beoordeling van dat proces.

3. Een analyse van schriftelijke bijdragen aan een civiele procedure

Een juridisch proces wordt voornamelijk schriftelijk gevoerd. De processtukken zoals de dagvaarding, de conclusie van eis, de conclusie antwoord en het vonnis kunnen worden beschouwd als argumentatieve teksten waarmee een bijdrage geleverd wordt aan de discussie. Bij de analyse van dit soort argumentatieve teksten moet in de eerste plaats rekening worden gehouden met het feit dat, anders dan in een mondelinge discussie, niet op ieder argument dat door de ene partij wordt aangevoerd direct door de andere partij kan worden gereageerd. De schrijver kan niet, zoals in een 'face to face' uitwisseling van taalhandelingen, per taalhandeling vaststellen of de andere partij die taalhandeling aanvaardt. De schrijver zal dus meer of minder expliciet verwijzen naar de standpunten en de argumenten waar hij op reageert. In de tweede plaats moet er bij de analyse rekening mee worden gehouden dat de argumentatieve tekst deel uitmaakt van een discussie die nog niet afgerond hoeft te zijn. De schrijver moet in principe aangeven hoe de discussiefasen tot op dat moment verlopen zijn en hoe zijn tekst bijdraagt aan de discussie. De taalhandelingen waarmee de schrijver verwijst naar andere bijdragen aan de discussie zijn van belang voor de analyse van deze argumentatieve teksten.

Aan de hand van het pragma-dialectische discussiemodel kan een analytisch overzicht worden gegeven van de taalhandelingen die in een schriftelijke bijdrage aan een civiele procedure van belang zijn voor de oplossing van het geschil.² De taalhandelingen waarmee tot uitdrukking wordt gebracht dat zo'n bijdrage deel uitmaakt van een discussie moeten daarbij betrokken worden. De analytische overzichten die voor elk van de schriftelijke bijdragen aan een civiele procedure kunnen worden opgesteld moeten bovendien zijn afgestemd op specifiek juridische

eisen die aan zo'n bijdrage worden gesteld: dat wil zeggen op de eisen die gesteld worden aan de verschillende processtukken van de eiser en de gedaagde en aan het vonnis van de rechter. Op basis van de analyses van de verschillende schriftelijke bijdragen kan, nadat een procedure is afgerond, een analyse gegeven worden van de gehele procedure.

Een belangrijk uitgangspunt voor het opstellen van een overzicht van taalhandelingen die in een vonnis naar voren moeten worden gebracht, is het motiveringsbeginsel. Dit beginsel is een van de beginselen van het procesrecht en komt tot uitdrukking in een groot aantal wettelijke bepalingen en in de motiveringseisen die de Hoge Raad stelt.³ De reikwijdte van dit motiveringsbeginsel is afhankelijk van de opvatting die men heeft over recht. Anders dan degenen die het recht beschouwen als een geheel van gepositieerde normen, beschouwt bijvoorbeeld Vranken (1993: 231) het recht als een 'discursieve grootheid', dat wil zeggen als een voorlopig resultaat van een proces van meningsvorming en overtuiging. Dit brengt met zich mee dat men voor de rationaliteit en de controlebaarheid van rechterlijke beslissingen afhankelijk is van de motivering. Omdat op voorhand niet bepaald kan worden wat de normatieve premissen van het recht in een bepaald geval precies inhouden, kan volgens Vranken alleen achteraf, aan de hand van de motivering, getoetst worden of de rechter zijn taak naar behoren heeft verricht. Vanuit die opvatting moet de motiveringsplicht van de rechter volgens Vranken het volgende inhouden:

De rechter dient het eindresultaat van zijn proces van meningsvorming en overtuiging te verantwoorden. Hij moet inzichtelijk maken hoe en waarom, op basis van welke gezichtspunten en afwegingen hij tot zijn beslissing is gekomen. Op de inhoud en de overtuigingskracht van deze motivering kan hij worden aangesproken, eerst en vooral natuurlijk door partijen zelf in hoger beroep en cassatie, maar evenzeer door het juridisch forum en soms, wanneer de beslissing tot haar doordringt, ook door een ruimere kring belangstellenden.

Een analytisch overzicht van een vonnis is een heuristisch hulpmiddel om, zoals Vranken zegt, 'in de context van de discussie te kunnen achterhalen hoe en waarom, en op basis van welke gezichtspunten en afwegingen de rechter tot zijn beslissing is gekomen'. In zo'n analytisch overzicht worden de taalhandelingen die de rechter in zijn vonnis naar voren brengt geanalyseerd als bijdragen aan een discussie die erop is gericht een geschil op te lossen. Daarbij wordt overigens geabstraheerd van het feit dat het vonnis kan zijn opgesteld door een griffier.

Aan de hand van een analytisch overzicht kan vastgesteld worden hoe de discussiebijdragen van de rechter aansluiten op de bijdragen van de procespartijen. Als de rechter in zijn vonnis duidelijk heeft gemaakt hoe de discussiefasen in de procedure doorlopen zijn, moeten alle vier de discussiefasen (impliciet of expliciet) daarin vertegenwoordigd zijn. Hieronder wordt per discussiefase aangegeven welke taalhandelingen van de rechter een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van een geschil.

De confrontatiefase

In de pragma-dialectische analyse van een civiele procedure wordt de positie van de rechter in de confrontatiefase opgevat als die van een antagonist. De rechter neemt aan het begin van de discussie over het door de eiser geïntieerde geschil immers nog geen negatief of positief standpunt in. Nadat de rechter de schriftelijk en mondeling gepresenteerde argumenten van eiser en gedaagde heeft gelezen en gehoord, moet hij een eigen standpunt innemen. In de regel zal de

rechter in het (eind)vonnis zijn positie bepalen ten opzichte van de propositie die de inzet vormde van het geschil. De rechter wordt dan als de protagonist van dat standpunt beschouwd, omdat hij gebonden is aan de bewering waarmee dat standpunt tot uitdrukking wordt gebracht en daaraan in hoger beroep en in cassatie gehouden kan worden. De taalhandelingen waarmee de rechter zijn standpunt inneemt kunnen als volgt worden gereconstrueerd.

1. De uitspraak waarmee de rechter zijn beslissing kenbaar maakt, wordt gereconstrueerd als een beweerder waarmee hij een *positief* of een *negatief* hoofdstandpunt inneemt ten opzichte van het hoofdstandpunt van de eiser: (+/v) of (-/v).

De rechter geeft in zijn vonnis niet alleen aan over welke propositie verschil van mening bestaat, maar ook over welke proposities tussen de procespartijen volgens hem géén verschil van mening bestaat en die dus niet ter discussie staan.

2. De uitspraken waarmee de rechter kenbaar maakt welke feiten niet ter discussie staan, worden gereconstrueerd als beweerders waarmee hij een *positief* standpunt inneemt ten opzichte van de feiten die door de procespartijen naar voren zijn gebracht: (+/f1,f2...fn).⁴

Daarnaast geeft de rechter aan wat volgens hem de argumenten zijn die de eiser en de gedaagde ter rechtvaardiging van hun standpunt naar voren hebben gebracht. De rechter kan in principe volstaan met te verwijzen naar de dagvaarding, de conclusie van antwoord en de overige processtukken. Deze 'inlas-techniek' maakt het vonnis minder begrijpelijk dan wanneer de rechter aangeeft welke feiten en juridische redeneringen de eiser aan zijn vordering ten grondslag legt en wat de gedaagde daartegenover naar voren heeft gebracht.⁵ De weergave van de argumentatie van de procespartijen door de rechter kan als volgt worden gereconstrueerd:

3. De uitspraken waarmee de rechter kenbaar maakt welke argumenten de procespartijen naar voren hebben gebracht ter rechtvaardiging van hun standpunten, worden gereconstrueerd als beweerders waarmee hij een *positief* standpunt inneemt ten opzichte van de beweerders waarmee de procespartijen de complexe taalhandeling argumentatie uitvoeren: (+/dat eiser beweert dat a1, a2...an) / (+/ dat gedaagde beweert dat a1, a2...an).⁶

De openingsfase

Tot de openingsfase van het vonnis behoren de taalhandelingen waarmee de rechter tot uitdrukking brengt wat de rolverdeling in het geschil is en welke discussieregels in acht worden genomen. Door een positie in te nemen ten opzichte van de propositie die voor de eiser inzet vormde voor het geschil, aanvaardt de rechter het voorstel om eisers standpunt te bediscussieren. Inherent aan de rol van de rechter is dat hij gebonden is aan de regels van het burgerlijk procesrecht. De taalhandeling waarmee die gebondenheid tot uitdrukking komt blijft meestal impliciet.

4. De binding aan de regels van het procesrecht die in een burgerlijk proces stilzwijgend tot stand komt, wordt gereconstrueerd als een binder waarmee een binding aan de discussieregels tot uitdrukking wordt gebracht.

De argumentatiefase

De taalhandelingen van de rechter die tot de argumentatiefase van een vonnis gerekend moeten worden, weerspiegelen de verschillende rollen die de rechter in de openingsfase op zich heeft

Uit de jurisprudentie blijkt ook dat als een procespartij van mening is dat zijn standpunt of zijn argumenten niet juist door de rechter zijn weergegeven, hij daar met behulp van een motiveringsklacht tegen in cassatie kan gaan. De rechter die over de feiten oordeelt heeft weliswaar de vrijheid om aan de hand van de gedingstukken zelf te interpreteren wat de standpunten en de argumenten van de procespartijen inhouden, maar in cassatie kan wel worden onderzocht of die interpretatie begrijpelijk is.⁷ Advocaat Generaal Franx zegt hierover in zijn conclusie voor HR 11 mei 1984, *NJ* 1984, 597 het volgende:

Vooropgesteld zij dat de omvang van de rechtsstrijd in hoger beroep afhangt van de uitlegging die het Hof aan de gedingstukken heeft gegeven. Die uitlegging is feitelijk van aard en kan in cassatie niet op juistheid worden getoetst. Wel kan zo'n uitlegging berusten op een onjuiste rechtsopvatting of een motiveringsgebrek vertonen.

De Hoge Raad onderscheidt drie categorieën motiveringsgebreken: 'de onbegrijpelijke motivering', 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' en 'het verzuim essentiële stellingen van partijen te behandelen'.⁸ De motiveringsgebreken waar het in de confrontatiefase om kan gaan hebben geen betrekking op de categorie 'de onbegrijpelijke motivering' omdat die motiveringsgebreken onafhankelijk zijn van wat de partijen over en weer hebben aangevoerd.⁹ De motiveringsgebreken die in de confrontatiefase wel aan de orde kunnen zijn behoren tot de categorieën 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' en 'het verzuim essentiële stellingen van partijen te behandelen'. Om te beoordelen of sprake is van zo'n motiveringsgebrek beperkt de Hoge Raad zich niet alleen tot het vonnis, maar kunnen ook de gedingstukken worden geraadpleegd om na te gaan wat de partijen in vorige instanties hebben aangevoerd.

De Hoge Raad kan van oordeel zijn dat de rechter 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' heeft gemaakt als de rechter een onjuiste weergave of interpretatie geeft van de feiten die tussen procespartijen vaststaan. De taalhandelingen (2) waarmee de rechter in de confrontatiefase aangeeft waarover tussen procespartijen geen verschil van mening bestaat, kunnen dus tot nietigheid van het vonnis leiden. Een voorbeeld hiervan is een uitspraak van de Hoge Raad op 18 februari 1966, *NJ* 1966, 211.¹⁰ Aanleiding voor dit arrest was een geschil over de toewijzing van de voogdij over de kinderen van de procespartijen. De rechtbank heeft in eerste aanleg vastgesteld dat de kinderen waar over besloten moest worden bij hun moeder wonen. Zonder dat partijen in hoger beroep hebben beweerd dat die situatie is veranderd - en waarover dus kennelijk geen verschil van mening bestaat - stelt het hof dat vaststaat dat de kinderen bij hun vader wonen. De Hoge Raad oordeelt dat de beslissing van het hof niet aan de minimumeisen van deugdelijkheid voldoet, omdat het zonder nadere redengeving is uitgegaan van een andere voorstelling van zaken dan alle belanghebbenden.

De Hoge Raad kan eveneens van oordeel zijn dat er sprake is van 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' als de rechter in hoger beroep een onbegrijpelijke uitleg geeft aan stellingen van de partijen. In dat geval kunnen de taalhandelingen (3) waarmee de rechter in de confrontatiefase aangeeft welke argumenten de procespartijen naar voren hebben gebracht tot nietigheid van het vonnis leiden.

Uit de jurisprudentie waarin de Hoge Raad expliciet aangeeft dat een rechter 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' heeft gemaakt, blijkt het om verschillende typen vergissingen te kunnen gaan.

In de eerste plaats kunnen de stellingen van de partijen *te ruim* zijn uitgelegd. Een voorbeeld hiervan is HR 6 jan. 1984, *NJ* 1984, 397.¹¹ In deze alimentatiezaak stelt de vrouw in

genomen. In de eerste plaats is dat de rol van de protagonist die reageert op de argumentatie van de eiser en de gedaagde. In de tweede plaats kan hij eigen argumenten voor zijn standpunt aanvoeren.

5. De uitspraken waarmee de rechter zijn beslissing rechtvaardigt, worden gereconstrueerd als beweerters waarmee de complexe taalhandeling *argumentatie* wordt uitgevoerd.

De afsluitingsfase

In zijn eigen bijdrage aan de discussie ziet de rechter geen aanleiding om zijn standpunt te wijzigen. Het standpunt dat hij eerder innam, blijft dus gehandhaafd. Aangenomen mag worden dat de rechter van mening is dat de argumenten waarmee hij zijn standpunt heeft gerechtvaardigd, voldoende zijn voor de in het ongelijk gestelde partij om haar standpunt en haar twijfel op te geven.

6. De uitspraak waarmee de rechter de vordering toe- of afwijst, wordt gereconstrueerd als een beweerters waarmee de rechter een *positief* of *negatief hoofdstandpunt* inneemt.

In bovenstaand analytisch overzicht is aangegeven welke taalhandelingen in een vonnis relevant zijn voor de oplossing van een geschil dat aan een juridische discussie ten grondslag ligt. De beoordeling van een vonnis door bijvoorbeeld de betrokken partijen of het forum van rechtswetenschappers kan in principe betrekking hebben op alle taalhandelingen uit het analytisch overzicht. Dat wil zeggen dat kritiek op elk van de taalhandelingen uit het overzicht de aanvaardbaarheid van de beslissing van de rechter zou kunnen aantasten. In het volgende wordt voor een aantal taalhandelingen uit het analytisch overzicht onderzocht of en op welke wijze de Hoge Raad kritiek op deze taalhandelingen in zijn beoordeling van een rechterlijke uitspraak betreft.

4. Motiveringsgebreken in de confrontatiefase

De confrontatiefase in een analytisch overzicht van taalhandelingen in een vonnis is uitgebreider dan die in het oorspronkelijke discussiemodel. In de eerste plaats wordt erin tot uitdrukking gebracht over welke beweringen volgens de rechter geen verschil van mening bestaat. In de tweede plaats wordt weergegeven welke argumenten de eiser en de gedaagde volgens de rechter in het proces naar voren hebben gebracht. Op die manier wordt nauwkeurig in kaart gebracht waar verschil van mening over bestaat.

Omdat de taalhandelingen (2) en (3) in een vonnis vaak worden geïntroduceerd onder het kopje 'uiteenzetting' zou geconcludeerd kunnen worden dat ze in een analytisch overzicht buiten beschouwing kunnen worden gelaten. Toch moeten ze volgens mij deel uit maken van het overzicht, omdat ze van belang kunnen zijn voor het oplossen van het geschil. Als de rechter bijvoorbeeld ten onrechte beweert dat over een propositie geen verschil van mening bestaat, kan dat van invloed zijn op het oplossen van het verschil van mening. En als de rechter bijvoorbeeld ten onrechte beweert dat de eiser een bepaald standpunt of argument heeft aangevoerd, kan dat eveneens consequenties hebben voor de oplossing van het geschil.

hoger beroep dat de rechtbank de bijdrage van haar ex-man ten onrechte heeft bepaald op 75,- per maand. Zij voegt daaraan toe dat ze de gronden waaruit blijkt dat zij die beslissing onjuist vindt zo spoedig mogelijk zal aanvoeren. Het hof stelt vast dat te begrijpen valt, zij het summierlijk, welke grief de vrouw bedoelt aan te voeren. De Hoge Raad is het met de man eens dat het hof de grief van de vrouw te welwillend interpreteert. Het hof leest in de grief, waarin zowel een (sub)standpunt als argumentatie tot uitdrukking moet worden gebracht (art. 429d Rv), ten onrechte dat er argumentatie is aangevoerd.

In de tweede plaats kan de uitleg van de strekking van een grief te *beknopt* zijn. Een uitspraak van de Hoge Raad op 12 april 1991 (NJ 1991, 449) is een illustratie hiervan.¹² Na een uitspraak van de kantonrechter over een geschil tussen een werkgever en een werknemer over de opzegging van een arbeidsovereenkomst gaat de werknemer in beroep. De rechtbank bepaalt dat de werknemer in zijn eerste grief uitsluitend heeft geklaagd over de overweging van de kantonrechter waarin deze beslist over het ontvangen van een opzeggingsbrief. Uit de toelichting op de grief en uit de memorie van antwoord blijkt echter dat de werknemer in zijn eerste grief ook heeft geklaagd over de overweging van de kantonrechter omtrent de verzending van de opzeggingsbrief. De Hoge Raad oordeelt dat de rechtbank de grief ten onrechte opgevat als een klacht tegen één in plaats van tegen twee rechtsoverwegingen van het bestreden vonnis (dat de argumentatie voor de grief enkelvoudig is in plaats van meervoudig).

In de derde plaats kan het hof er vanuit zijn gegaan dat een procespartij een grief naar voren heeft gebracht terwijl de procespartij die grief in het geheel niet heeft opgeworpen. In een geschil tussen een Pensioenfonds en een van zijn klanten werd de klant door de rechtbank veroordeeld een bedrag aan het Pensioenfonds te betalen, vermeerderd met 8 % rente. In hoger beroep gaat het hof er vanuit dat het Pensioenfonds een (incidentele) grief richt tegen de hoogte van de rente, terwijl het Pensioenfonds alleen verschuldigde premies vordert die zij in eerste aanleg nog niet gevorderd had. De Hoge Raad (HR 15 april 1983, NJ 1983, 648) vernietigt op dit punt het arrest van het hof.

En tot slot kan een grief die wel is opgeworpen worden miskend. Tot die conclusie komt de Hoge Raad bijvoorbeeld in het Haviltex arrest (HR 13 maart 1981, NJ 1981, 635). In een geschil tussen *Ernes c.s.* en Haviltex naar aanleiding van de verkoop van een machine voor het snijden van steekschuim voor bloemen stelt de rechtbank *Ernes c.s.* in het ongelijk. *Ernes* gaat tegen deze uitspraak in beroep bij het hof. Het vonnis wordt vervolgens door het hof bekrachtigd. *Ernes* is echter van mening dat het hof ten onrechte vaststelt dat *Ernes* tegen een van de overwegingen van de rechtbank (r.o. 17) geen grief zou hebben opgeworpen. De Hoge Raad stelt *Ernes c.s.* op dit punt in het gelijk en oordeelt onder andere daarom dat het arrest van het hof niet in stand kan blijven.

Dit laatste motiveringsgebrek lijkt nauw verwant aan het motiveringsgebrek 'het verzuim essentiële stellingen van partijen te behandelen'. Op grond van de jurisprudentie zijn in dit motiveringsgebrek volgens mij twee subcategorieën te onderscheiden, waarvan er één aan de orde kan zijn in de confrontatiefase. Deze subcategorie omvat 'essentiële stellingen van procespartijen die de rechter niet noemt of 'over het hoofd ziet'. Een motiveringsklacht hierover heeft, net als een klacht over kennelijke vergissingen, betrekking op de taalhandelingen die de rechter in confrontatiefase naar voren brengt omdat de beoordeling ervan afhankelijk is van wat de partijen

over en weer hebben aangevoerd. Een voorbeeld van zo'n motiveringsklacht komt voor in HR 5 april 1991, NJ 1991, 422. In deze ontslagzaak is de ontslagen werknemer op grond van twee argumenten van mening dat er bij zijn ontslag sprake was van discriminatie. De rechtbank gaat er van uit dat de werknemer slechts één argument heeft aangevoerd en verwerpt dit argument. Uit de memorie van grieven blijkt echter dat er twee argumenten zijn aangevoerd. Dit was rede voor de Hoge Raad om het vonnis van de rechtbank te vernietigen.

Andere gevallen die genoemd worden in de categorie 'het verzuim essentiële stellingen van partijen te behandelen' behoren tot de subcategorie van gevallen waarin de rechter de stellingen van procespartijen noemt, maar ze vervolgens niet of onvoldoende beargumenteerd terzijde schuift omdat hij ze niet essentieel acht. Deze motiveringsgebreken lijken, net als het motiveringsgebrek 'de onbegrijpelijke motivering', betrekking te hebben op de argumentatiefase van het vonnis, omdat het gaat om de argumentatie van de rechter 'los van wat partijen naar voren hebben gebracht'. Op deze motiveringsgebreken ga ik hier verder niet in.

5. Besluit

In het voorgaande heb ik geprobeerd een analytisch overzicht te geven van taalhandelingen die in een civielrechtelijke uitspraak naar voren kunnen worden gebracht. Daarbij ben ik uitgegaan van een pragma-dialectische analyse van taalhandelingen in een civielrechtelijke procedure. Een analytisch overzicht van een vonnis verschilt in een aantal opzichten van dat van een civielrechtelijke procedure. In de eerste plaats behoren alle taalhandelingen in een vonnis tot de gebondenheden van de rechter. In de tweede plaats behoren alle taalhandelingen in een vonnis tot de andere taalhandelingen opgenomen dan in de confrontatiefase van een procedure. Naast de taalhandeling waarmee tot uitdrukking wordt gebracht wat het standpunt is dat aanleiding was voor het verschil van mening, behoren tot de confrontatiefase ook taalhandelingen waarmee de rechter tot uitdrukking brengt over welke beweringen tussen procespartijen volgens hem geen verschil van mening bestaat. De confrontatiefase is verder uitgebreid met de taalhandelingen waarmee de rechter aangeeft welke argumenten volgens hem door de procespartijen naar voren zijn gebracht. Door deze taalhandelingen in de confrontatie op te nemen worden ze beschouwd als taalhandelingen waarmee de rechter precies aangeeft over welke standpunten en standpunten in de vorm van argumenten verschil van mening bestaat. Het is overigens ook verdedigbaar deze taalhandelingen op te nemen in de openingsfase. In dat geval worden ze beschouwd als taalhandelingen waarmee de rechter aangeeft wat volgens hem de gemeenschappelijke uitgangspunten zijn voor het oplossen van het verschil van mening. Belangrijk is in ieder geval dat deze taalhandelingen, waarvan verondersteld zou kunnen worden dat ze niet relevant zijn, in het analytisch overzicht moeten worden opgenomen omdat ze een bijdrage leveren aan het oplossen van een verschil van mening. Deze conclusie kan worden bevestigd wanneer het analytisch overzicht wordt getoetst aan de rechtspraktijk. Uit de jurisprudentie blijkt dat de taalhandelingen waarmee de rechter aangeeft over welke beweringen volgens hem geen verschil van mening bestaat en de taaluitingen waarmee hij aangeeft welke argumenten de procespartijen volgens hem naar voren hebben gebracht tot zijn gebondenheden behoren. Aan de hand van een aantal voorbeelden heb ik laten zien dat motiveringsklachten die betrekking hebben op deze taalhandelingen door de Hoge Raad kunnen worden gehonoreerd. Door de taalhandelingen uit het

analytisch overzicht in verband te brengen met de drie categorieën motiveringsbreken die de Hoge Raad onderscheidt, kunnen deze categorieën nader gespecificeerd worden. Het motiveringsgebrek 'kennelijke vergissingen bij het vaststellen van de feiten' kan zowel betrekking hebben op beweringen waarover procespartijen volgens de rechter geen verschil van mening bestaat als ook op de argumenten die volgens de rechter door procespartijen naar voren zijn gebracht. In 'het verzuim essentiële stellingen van partijen te behandelen' kan een onderscheid worden gemaakt tussen motiveringsbreken die betrekking hebben op taalhandelingen uit de confrontatiefase en die betrekking hebben op taalhandelingen uit de argumentatiefase.

Noten

1. De analyse van deze procedures lijken in grote lijnen op analyse van de procedure in eerste aanleg. Zie Feteris (1989: 52 e.v.). Zie Snijders (1990: 52 e.v.).
2. Omdat een dialogisch discussiemodel volgens Slot (1993: 35 e.v.) zijn heuristische functie niet optimaal vervult bij de reconstructie van een schriftelijke betogende tekst, ontwikkelt zij drie tekstmodellen voor betogende teksten van de verschillende partijen die aan de discussie deelnemen. De analytische overzichten van de schriftelijke bijdragen in een civiele procedure komen op een aantal punten met deze tekstmodellen overeen. Overigens concludeert Slot (1993: 31) naar mijn mening ten onrechte dat deze teksten in principe monologisch zijn. Een monologische benadering zou het discussie karakter van de tekst nu juist veronachtzamen.
3. Onder andere 6 EVRM, art. 121 Gr.w, art. 20, 99 en 100 RO, art. 59 en 429k Rv.
4. Het positieve standpunt ten opzichte van deze proposities is geformuleerd als: 'Het is zo dat over propositie (f) geen verschil van mening bestaat'.
5. Deze laatste aanpak kan volgens Van der Werf en Jongbloed (1990: 146) 'voorkomen dat een vonnis hiaten vertoont. Dus dat door mogelijk 'overgeslagen' schakels niet meer goed kan worden nagevolgd of worden begrepen hoe partijen tot het toe of af van het petium zijn gekomen, of hoe de rechter zijn beslissingen heeft bereikt, feitelijk dan wel juridisch'.
6. De rechter neemt hiermee een positief standpunt in dat als volgt geformuleerd kan worden: 'Het is zo dat eiser/ gedaagde ter rechtvaardiging van het omstreden standpunt aanvoert dat...'
7. Zie Veegens (1989: 229 (nr 117), 294 (nr 159)).
8. Zie over motiveringsbreken: HR 31 jan. 1975, NJ 1975, 327 en HR 1 juli 1977, NJ 1978, 73.
9. Zie Veegens (1989: 232 (nrs 118 en 119)).
10. Zie o.a. ook HR 10 januari 1969, NJ 1969, 181, HR 16 november 1980, NJ 1980, 136.
11. Zie o.a. ook HR 11 mei 1984, NJ 1984, 597.
12. Zie o.a. ook HR 15 maart 1991, NJ 1991, 399.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R., (1982). *Regels voor redelijke discussies*. Dordrecht: Foris Publications.
- Eemeren, F.H. van, Feteris E.T. e.a., (1996). *Argumenteren voor juristen. Het analyseren van juridische teksten en beleidsteksten*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Feteris, E.T., (1989). *Discussieregels in het recht. Een pragma-dialectische analyse van het burgerlijk proces en het strafproces*. Proefschrift. Amsterdam. Dordrecht: Foris.
- Slot, P., (1993). *How can you say that? Rhetorical questions in argumentative texts*. Proefschrift. Amsterdam. Amsterdam: IFOTT.
- Snijders, H.J., (1990). *Inleiding Nederlands burgerlijk procesrecht*. Zwolle: Tjeenk Willink.